

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційної роботи. На сучасному етапі розвитку економіки України фінансова стабільність та економічне зростання держави є головними пріоритетами діяльності уряду. Фінансові дисбаланси і рецесія негативно позначилися на вітчизняній економіці. Комплекс цих проблем підсилюється такими економічними явищами, як дефіцит державного бюджету та державний борг. За таких умов для країни гостро постає проблема проведення системної економічної політики, мета якої полягає у забезпеченні економічного зростання шляхом подолання диспропорцій, пов'язаних з державним боргом і бюджетним дефіцитом.

У країнах з розвинутою економікою запроваджено фіскальну консолідацію, в результаті чого зменшується боргове навантаження та формується підґрунтя для бюджетного профіциту. Водночас трансформаційні процеси, характерні для вітчизняної економіки, мають свої особливості, які потребують вивчення зарубіжного досвіду і теоретичних напрацювань світової фінансової науки та пошуку шляхів ефективного застосування фіскальної консолідації в умовах дестабілізації державних фінансів України.

В процесі дослідження фіскальної консолідації, державного боргу і бюджетного дефіциту економісти-теоретики розробили наукові підходи до з'ясування сутності цих понять. Концепції визначення таких детермінант частково розкрито у фінансовій літературі. Вагомий внесок у розробку теорії фіскального механізму та вирішення боргової проблеми зробили зарубіжні економісти, а саме: А. Алесіна, Р. Баро, Дж. Б'юкенен, Р. Вагнер, Ф. Джіавазі, Ф. Модільяні, М. Пагано, Р. Перотті, Д. Созарленд, Дж. Тобін. Водночас важливе місце в дослідженні впливу боргової проблеми на розбалансованість бюджету та бюджетного дефіциту належить також працям вітчизняних вчених-фінансистів: В. Андрущенко, В. Базилевича, О. Барановського, О. Василика, А. Вдовиченка, А. Гальчинського, Т. Вахненко, В. Дем'янишина, О. Длугопольського, О. Кириленко, В. Козюка, А. Крисоватого, Г. Кучер, Л. Лисяк, В. Опаріна, М. Петик, Д. Серебрянського, В. Федосова, С. Юрія. Однак в економічній літературі проблеми, пов'язані з проведенням фіскальної консолідації в Україні, її впливом на державний борг і бюджетний дефіцит, процес економічного зростання та наслідки, які можна очікувати від здійснення такої політики, є недостатньо дослідженими.

Саме актуальність цих питань і повільне запровадження фіскальної консолідації на практиці зумовили вибір теми дисертації, її мету, структуру й головні завдання.

Взаємозв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри фінансів і кредиту економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича за темою "Теорія і практика застосування фінансових інструментів соціально-економічного розвитку України в умовах системної економічної трансформації" (державний реєстраційний номер 0106U008360), "Теорія і практика фінансового

забезпечення економічного зростання в Україні” (державний реєстраційний номер 0111U001286); кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету за темою “Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України в умовах глобальних структурних зрушень” (державний реєстраційний номер 0112U000077), “Формування фінансового механізму сталого розвитку України” (державний реєстраційний номер 0110U008613). Внесок автора полягає в дослідженні фіскальної консолідації та виборі її інструментів для вирішення боргової проблеми в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є систематизація методологічних засад фіскальної консолідації як основи розробки теоретичних аргументів та прикладних рекомендацій щодо її застосування в Україні. Для досягнення визначеної мети в роботі сформульовано такі науково-практичні завдання:

- поглибити розуміння теоретичних засад фіскальної консолідації як політики, спрямованої на зменшення державного боргу шляхом виявлення основних теоретичних концепцій і дискусійних аспектів;
- систематизувати інструментарій фіскальної консолідації й дослідити його оптимальні властивості за різних рівнів державного боргу;
- провести аналітичне оцінювання динаміки та структури державного боргу при нестабільності державних фінансів України з метою визначення передумов для проведення фіскальної консолідації;
- виявити бюджетні параметри боргової безпеки держави для забезпечення стійкості національної економіки і підтримання суверенної платоспроможності;
- визначити економічні й соціальні наслідки від запровадження фіскальної консолідації у вітчизняному контексті з метою вироблення практичних рекомендацій щодо її ефективного проведення;
- проаналізувати міжнародну практику застосування фіскальної консолідації;
- охарактеризувати шляхи проведення інституційних реформ у процесі реалізації фіскальної консолідації для підвищення ефекту від її впровадження;
- запропонувати напрями вдосконалення управління фіскальною консолідацією на основі використання економіко-математичної моделі з метою зміцнення боргової безпеки держави.

Об’єктом дослідження є фіскальна консолідація.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні й практичні засади фіскальної консолідації, її інструменти і перспективи їхнього запровадження в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить системний підхід до вивчення фіскальної консолідації. До основних загальнонаукових методів, використаних у роботі, належать: діалектичний метод пізнання, метод індукції та дедукції, історичний і структурно-логічний. Вони були застосовані при дослідженні теоретичних засад фіскальної

консолідації, її інструментів та державного боргу країни. Методи аналізу, синтезу, групування й порівняння використовувалися для дослідження державного боргу і бюджетного дефіциту та виявлення зміни цих макропоказників за умов застосування фіскальної консолідації. Спеціальними економічними методами є: економіко-математичне моделювання, прогнозування й порівняння. За допомогою цих методів проведено аналіз зарубіжного досвіду і побудовано модель фіскальної консолідації для вітчизняної економіки.

Статистичну та інформаційну базу дослідження формують матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства фінансів України, Рахункової палати України, міжнародних фінансових організацій, законодавчі й нормативно-правові акти, самостійні розрахунки автора, довідкова, монографічна, періодична вітчизняна і зарубіжна література.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні фіскальної консолідації та розробці рекомендацій щодо її застосування в умовах зростання державного боргу України. Основні положення, які формують наукове обґрунтування результатів дисертаційної роботи, полягають у такому:

удосконалено:

– теоретичне обґрунтування цільового рівня державного боргу, на досягнення якого має бути спрямована фіскальна консолідація, завдяки чому пояснюється принцип номінального боргового якоря в економіці України, який означає активацію програм консолідації при перевищенні боргу в розмірі 60% ВВП і зниження його до 40%;

– темпоральний підхід до вибору строкового горизонту фіскальної консолідації, на основі якого обґрунтовано вибір коротко- та довгострокової консолідаційної програми відповідно до глибини фіскальних проблем і ступеня розбалансованості державних фінансів;

– підходи до застосування формальних макромоделей (фіскальні мультиплікатори) й інструментів емпіричного аналізу фіскальної політики в системі виявлення характеру фіскальних дій уряду України та прогнозування траєкторії державного боргу;

отримали подальший розвиток:

– теоретичні підходи до пояснення боргової вразливості вітчизняної економіки, на основі яких доведено неадекватність значення боргу до ВВП на рівні 60% як індикатора боргової безпеки;

– обґрунтування структури програми консолідації, складовою якої визначено конкретну макроекономічну ціль, поєднання доходів і видатків бюджету в систему обмеження бюджетного дефіциту, запровадження фіскальних правил та інституціональні реформи, спрямовані на зниження бюджетних видатків на постійній основі;

– пропозиції щодо запровадження в практику інституту фіскальної консолідації як незалежного органу, що здійснює самостійний аналіз

фіскальної ситуації, складає прогноз основних фіскальних показників і надає пропозиції високого експертного рівня щодо обґрунтування доцільності її застосування та визначення цілей фіскальної консолідації в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали наукового дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення. Пропозиції щодо перспектив застосування фіскальної консолідації в Україні використано у практичній роботі Міністерства фінансів України, зокрема це стосується запровадження одноразових специфічних податків та зборів, скорочення окремих видатків бюджету на розвиток інфраструктури і фінансування окремих соціально-культурних заходів, удосконалення бюджетного законодавства, а також при складанні проекту Державного бюджету України на 2015 рік (довідка № 31-05000-19-15 / 6447 від 24.02.2015 р.).

Висновки й пропозиції, які стосуються запровадження окремих заходів фіскальної консолідації, зокрема підходи до аналізу показників виконання дохідної та видаткової частин Державного бюджету України і визначення факторів, які вплинули на ці показники, використано у практичній роботі Головного управління Державної казначейської служби України у Чернівецькій області (довідка № 16-10 / 422-6358 від 17.03.2015 р.).

Пропозиції щодо вдосконалення механізму наповнення дохідної частини бюджету, пошуку резервів підвищення податкових надходжень у частині розширення податкової бази, збільшення об'єкта оподаткування та зростання обсягів ПДВ, податку на прибуток і податку на доходи фізичних осіб враховано у практичній роботі Державної податкової інспекції у м. Чернівцях Головного управління Державної фіскальної служби у Чернівецькій області (довідка № 9661 / 10 / 10-4.00 від 04.06.2015 р.).

Наукові положення й висновки дисертаційної роботи використовуються у процесі викладання дисциплін для студентів кафедри фінансів і кредиту економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 15 / 153236 від 10.09.2015 р.) та кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Тернопільського національного економічного університету (довідка № 124-31 / 2966 від 09.09.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаним дослідженням. Наукові результати, висновки, рекомендації й пропозиції одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися та отримали схвалення на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема на: I Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених “Суперечності та тенденції сучасної економічної динаміки” (м. Чернівці, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні питання сучасної економіки” (м. Одеса, 2012 р.), XIII Міжнародній науково-практичній конференції “Економіка та управління: проблеми науки та практики” (м. Львів, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції

“Економіка в контексті глобальних перетворень суспільного розвитку” (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми фінансово-економічного та соціального розвитку країн” (м. Київ, 2014 р.), Першій міжнародній конференції з євразійського наукового розвитку (First International Conference on Eurasian scientific development) (м. Відень, Австрія, 2014 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 13 наукових праць загальним обсягом 4,1 друк. арк., у тому числі: 1 публікація – у колективній монографії (0,5 друк. арк.), 5 статей – у наукових фахових виданнях (2,3 друк. арк.), 6 публікацій – у збірниках наукових праць за матеріалами конференцій (1 друк. арк.), 1 стаття – в науковому періодичному виданні іншої держави (Німеччина) (0,3 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст дисертації викладено на 179 сторінках. Список використаних джерел налічує 253 найменування на 23 сторінках. Робота містить 39 таблиць та 7 рисунків. 4 додатки розміщено на 4 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 206 сторінок друкованого тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретична концептуалізація засад фіскальної консолідації**» розкрито сутність фіскальної консолідації й її роль у забезпеченні ефективного функціонування боргової політики країни в період надмірного зростання державного боргу та бюджетного дефіциту, вдосконалено теоретичний підхід до визначення фіскальної консолідації, охарактеризовано фіскальні інструменти і проаналізовано фіскальну тактику й фіскальну стратегію.

Фінансова глобалізація передбачає еволюцію міжнародної фінансової системи, яка характеризується значним зростанням обсягів державної заборгованості країн світу. При розгляді розвитку світової економіки констатовано, що державний борг – невід’ємна складова фінансових систем багатьох країн. Запозичення на внутрішніх та зовнішніх ринках капіталу можуть бути ефективним інструментом виходу з кризи. У ринковій економіці менеджмент державного боргу є загальним виявом ставлення держави до залучених фінансових ресурсів. Результати дослідження показують, що існує загальносвітова тенденція до запровадження урядами країн, які зіткнулися з борговою проблемою, фіскальної консолідації й посилення її ролі у контексті глобалізаційного феномену.

Для визначення сутності фіскальної консолідації проаналізовано теоретичні основи кейнсіанської та неокласичної шкіл, в яких вона розглядається. Виявлено особливості трактування і розбіжності у теоретико-методологічних підходах. Дослідження теоретичних засад фіскальної консолідації дало змогу уточнити її визначення, в якому увага звертається на дії уряду, зорієнтовані на зменшення величини державного боргу та обсягу

бюджетного дефіциту в країні за умови використання коінтеграційних інструментів, представлених у формі податкових надходжень і бюджетних видатків, які мають характер спеціальної політики терміном використання до 5 років.

При дослідженні стану вітчизняної економіки та вивченні досвіду зарубіжних країн з'ясовано, що термін до 5 років є надто обмеженим у процесі реалізації фіскальної стратегії, що, відповідно, не забезпечить позитивного результату в борговій і бюджетній сферах. У дисертаційній роботі подано визначення довгострокової фіскальної консолідації, яка запроваджується урядом на термін від 5 до 10 років. На основі узагальнення наукових напрацювань запропоновано ознаки, за допомогою яких виділяють такі види консолідації (табл. 1).

Таблиця 1

Строковий підхід до фіскальної консолідації

Тип політики	Підстава впровадження	Термін застосування	Цілі
короткострокова фіскальна консолідація	посилення середньострокової боргової вразливості	3–5 років	– зменшення заборгованості країни; – скорочення бюджетного дефіциту
довгострокова фіскальна консолідація	після подолання значення державного боргу до ВВП 60%	5–10 років	– забезпечення відношення державного боргу до ВВП на рівні 40%; – скорочення бюджетного дефіциту

Вивчення теоретичних основ фіскальної консолідації дало змогу обґрунтувати поняття “вартість фіскальної консолідації”. У роботі наведено критерії політики, на які доцільно орієнтуватися уряду в процесі її реалізації. До них зараховано: зростання ВВП впродовж року на 2% від попереднього рівня; зменшення показника відношення державного боргу до ВВП впродовж трьох років на 5%. Доведено, що за допомогою таких критеріїв уряд зможе оцінювати результативність фіскальної консолідації та реалізовувати фіскальну стратегію.

З'ясовано, що для отримання результатів від запровадження фіскальної консолідації уряду необхідно дотримуватися принципів, до яких належать:

– принцип терміновості. Тривале застосування інструментів фіскальної консолідації;

– принцип економічного зростання. Забезпечення умов, за яких досягається зменшення суми державного боргу і бюджетного дефіциту та спостерігається економічне і соціальне зростання у країні;

– принцип таргетування змінних. Встановлення додаткових цілей у процесі управління державним боргом в межах фіскальної консолідації;

– принцип моніторингу. Проведення аналізу державного бюджету і державного боргу під час використання фіскальної консолідації.

Важливу роль відведено визначенню інструментів фіскальної консолідації, які застосовуються урядом у процесі її запровадження. Встановлено, що за умови використання фіскальної консолідації зменшення державного боргу й бюджетного дефіциту досягається за допомогою податкових та видаткових інструментів. Обґрунтовано, що видаткові інструменти, порівняно з податковими, формують менше навантаження на економіку. Доведено, що збалансоване застосування таких інструментів забезпечує досягнення цілей фіскальної консолідації, не призводячи при цьому до додаткового податкового навантаження на економічного суб'єкта чи зменшення фінансування у соціальній сфері країни. Результати дослідження показують, що для коригування вибору інструментів фіскальної консолідації важливо враховувати фіскальний мультиплікатор.

У другому розділі **«Політика фіскальної консолідації в умовах глобальних дисбалансів і нестабільності державних фінансів України»** проаналізовано державний борг в умовах дестабілізації державних фінансів, проведено діагностування боргової та бюджетної безпеки у країні, виявлено вплив податкових надходжень на зростання доходів бюджету і досліджено взаємозв'язок між видатками державного бюджету, податковими надходженнями, державним боргом та бюджетним дефіцитом.

Аналіз фіскальної консолідації в умовах глобальних дисбалансів свідчить про те, що така політика формує основи для функціонування дієвої фінансової системи. У процесі дослідження державного боргу і бюджетного дефіциту встановлено, що уряд країни може: вдаватися до застосування довгострокової фіскальної консолідації у відповідь на зростання вказаних макропоказників; оголошувати попереджувальні пакети реформ та проводити короткострокову фіскальну консолідацію; займати вичікувальну позицію і не запроваджувати фіскальну консолідацію.

Визначено, що з часу здобуття незалежності України сума державного боргу постійно зростає. У контексті обґрунтування необхідності запровадження фіскальної консолідації у вітчизняну економіку важливого значення набуває оцінювання індикатора боргової безпеки. Аналіз статистичних даних свідчить, що загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу за період з 2007 р. по 2013 р. не перевищував 60% річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України (табл. 2). У 2014 р. цей показник значно зріс, внаслідок чого він перевищив борговий індикатор на 10,2% від нормативного значення, встановленого Бюджетним кодексом України. З огляду на тенденцію до зростання

боргового індикатора звернуто увагу на необхідність запровадження урядом довгострокової фіскальної консолідації в Україні.

Таблиця 2

Відношення державного боргу та бюджетного дефіциту до ВВП України за 2007–2014 рр.*

Роки	Державний борг, млрд. грн.	Бюджетний дефіцит, млрд. грн.	ВВП, млрд. грн.	Відношення державного боргу до ВВП, %	Відношення бюджетного дефіциту до ВВП, %
2007	88,7	9,8	720,7	12,3	1,3
2008	189,4	12,5	948,0	19,9	1,3
2009	317,9	35,5	913,3	34,8	3,8
2010	432,3	64,2	1120,5	38,5	5,9
2011	473,1	23,5	1349,1	35,0	1,8
2012	515,5	53,4	1459,0	35,3	3,6
2013	584,8	64,7	1522,6	38,4	4,2
2014	1100,5	78,0	1566,7	70,2	5,0

*Складено автором на основі даних Міністерства фінансів України і Державної служби статистики за 2007–2014 рр.

У процесі аналізу емпірично підтверджено, що існує тісний зв'язок між державним боргом і бюджетним дефіцитом, який набуває особливого значення в умовах нестабільності державних фінансів. Особливу увагу приділено оцінюванню бюджетного дефіциту як однієї з цілей фіскальної консолідації. У країні з 2007 р. по 2014 р. спостерігається зростання такого показника. Починаючи з 2012 р. його рівень вищий за значення, яке дорівнює 3% (табл. 2). Це явище свідчить про посилення сукупного впливу загроз на рівень бюджетної безпеки держави у майбутньому. Аргументовано, що, незважаючи на незначні відхилення значення бюджетного дефіциту від значення 3% ВВП, є потреба в запровадженні довгострокової фіскальної консолідації з метою забезпечення боргової й бюджетної безпеки у країні.

Дослідження процесу формування державного боргу і бюджетного дефіциту дало змогу визначити важливу роль набору факторів, що мають значний вплив на зростання таких показників. Квінтесенцію цих факторів становлять: сподівання уряду на ефективну роботу вбудованих стабілізаторів економіки, що сприятиме зменшенню державного боргу та бюджетного

дефіциту в майбутньому; неузгодженість стратегічних і тактичних дій уряду в процесі формування й реалізації бюджетної політики.

Аналіз процесу формування державного боргу показав динаміку запозичень України, які вона проводить на внутрішніх та зовнішніх ринках. На його основі з'ясовано, що запозичені на зовнішніх ринках кошти доцільно вкладати в економіку з метою формування підґрунтя для зростання валового внутрішнього продукту. Однак для зовнішніх запозичень характерний валютний ризик. З огляду на описану ситуацію аргументовано, що в сучасних умовах нестабільності національної грошової одиниці потрібно здійснювати внутрішні запозичення, які усувають валютний ризик та створюють сприятливі умови для інвесторів-резидентів.

Акцентовано, що в результаті якісно нових змін в економіці виникає феномен “оманливого бачення” фіскальної консолідації. Це явище показує зменшення державного боргу чи бюджетного дефіциту в певний період, але таке зменшення відбувається не за рахунок дії інструментів фіскальної консолідації, а в результаті впливу зовнішніх або внутрішніх факторів на вказані показники.

У роботі наголошено, що в процесі аналізу ефективності фіскальної консолідації застосовано два методологічних підходи. Методика першого підходу базується на основі дослідження макропоказників упродовж довгострокового періоду. Крім державного боргу та дефіциту державного бюджету, проаналізовано інфляцію і безробіття. Покращення цих показників свідчить про застосування фіскальної консолідації, а їхнє погіршення слугує доказом відсутності в політиці уряду фіскальної консолідації. Другий методологічний підхід ґрунтується на дослідженні окремих макропоказників у короткостроковому періоді. Якщо під час аналізу спостерігається позитивна тенденція їхнього розвитку, то це слугує свідченням застосування урядом фіскальної консолідації. Доведено, що недоліком другого підходу є період дослідження. Термін використання урядом фіскальної консолідації становить мінімум 5 років, тому визначення результату ефективності її дії за короткий період часу стає проблематичним.

Проведений аналіз сучасного стану системи державних фінансів України дав змогу виділити початкові умови, на які доцільно звернути увагу уряду в процесі запровадження фіскальної консолідації. До них належать: соціально-економічне становище країни до запровадження фіскальної консолідації; політичні інститути та процеси, характерні для країни; стан інтегрованості вітчизняної економіки з глобальною. Аргументовано, що врахування зазначених умов забезпечує зростання результативності фіскальної консолідації, особливо якщо вона проводиться у країні вперше.

На основі комплексного дослідження фіскальної консолідації в контексті стабілізації державних фінансів України зроблено висновок про те, що існує зв'язок між показниками державного боргу, бюджетного дефіциту, податковими надходженнями й видатками бюджету. В дисертаційній роботі встановлено, що процес впровадження у практику фіскальної консолідації в

Україні має заперечний модус. Це пояснюється зростанням тих показників, які суперечать цілям фіскальної консолідації.

У процесі аналізу показників фіскальної консолідації виявлено таку закономірність. За досліджуваний період відбувається збільшення сум податкових надходжень. Незважаючи на це, державний борг та бюджетний дефіцит продовжують зростати. Разом з цими показниками зростають також видатки державного бюджету. На основі цього зроблено висновок про те, що описані тенденції не відповідають забезпеченню боргової стійкості. Доведено, що уряд нашої держави не застосовує фіскальну консолідацію.

Обґрунтовано тезу про вразливість національної економіки і нерівнозначність показників відношення державного боргу до ВВП та бюджетного дефіциту до ВВП як індикаторів економічної безпеки країни.

У третьому розділі **«Перспективи запровадження фіскальної консолідації в Україні»** запропоновано методичні й науково-практичні рекомендації щодо застосування фіскальної консолідації в Україні.

Акцентовано, що боргове навантаження на вітчизняну економіку посилюється. Подальше зростання державного боргу та бюджетного дефіциту може спричинити дефолт у країні.

Встановлено, що у процесі запровадження фіскальної консолідації уряд проводить інституційні й системні реформи. Перша група представлена комплексом заходів, на основі яких запроваджуються фіскальні правила. Друга група передбачає проведення реформ у податковій і бюджетній сферах. При окресленні векторів запровадження фіскальної консолідації визначено поняття “діапазон маневреності фіскальної консолідації”.

Виявлено, що, крім зростання державної заборгованості та бюджетного дефіциту, вирішенню підлягають проблеми, що мають значний вплив на економічну ситуацію у країні й розвиваються паралельно. Проте, незважаючи на досягнення макростабільності, в сучасних умовах важливим залишається започаткування програми фіскальної консолідації. Як свідчить досвід європейських країн, у ситуації з постійно зростаючим державним боргом доцільно запроваджувати довгострокову фіскальну консолідацію, оскільки збалансування доходів бюджету країни та її видатків – це один з пріоритетних шляхів щодо врегулювання боргової проблеми і початку економічного зростання.

Результати проведеного дослідження дали змогу виявити інституціональні механізми реалізації політики фіскальної консолідації, які слугують для забезпечення результативності її проведення. Структура цих механізмів представлена у вигляді правил фіскальної консолідації національного та наднаціонального рівнів.

Доведено, що у процесі запровадження фіскальної консолідації та прийняття фіскальної тактики і стратегії суттєвою складовою стає політичне становище в державі. Визначено, що однією з головних цілей у своїй політиці уряд ставить за пріоритет зменшення державного боргу за рахунок зростання податків та шляхом зменшення видатків. Однак навіть ці явні й ефективні

регулятори щодо врегулювання боргової кризи, як показує практика, не завжди дають ефективний результат. Причинами такого явища можуть бути:

- негативна реакція суспільства на зменшення видатків уряду (часто ці видатки стосуються соціальних програм) і підвищення податків (розширення бази та ставок податків);

- відсутність балансу інтересів окремих суспільних груп щодо врегулювання розподілу видатків (тобто сфери їхнього зменшення).

З'ясовано, що у процесі запровадження фіскальної консолідації, крім основних цілей – зменшення державного боргу і бюджетного дефіциту, урядом встановлюються цілі другого порядку. До них належать:

- довгострокова бюджетна стійкість, яка передбачає обслуговування державного боргу в майбутні періоди на основі формування профіциту бюджету;

- соціальна ефективність, яка окреслює згладжування податкового тягаря впродовж довгострокового періоду. Це дає змогу зменшити видатки суб'єктів економіки на сплату податків, у результаті чого в них залишиться більша сума коштів, які будуть інвестовані в економіку країни;

- справедливість між поколіннями, яка полягає у визначенні справедливого розподілу добробуту держави у майбутньому між новими генераціями;

- заходи економії, які запобігають можливості виникнення непередбачуваних обставин, пов'язаних з державним боргом та бюджетним дефіцитом у майбутньому.

Значну увагу приділено формуванню фіскальних інститутів як незалежних новостворених органів, призначених здійснювати макроекономічний аналіз, прогнозувати державний борг й бюджетний дефіцит. На основі проведених досліджень запропоновано ввести до структури уряду країни нову інституційну одиницю – інститут фіскальної консолідації. Головними його завданнями будуть: виконання прогнозних функцій щодо бюджету країни та державного боргу; проведення аналізу цих показників; розроблення правил національного і наднаціонального рівнів у контексті глобалізаційних змін; здійснення контролю за виконанням правил та досягненням тактичних і стратегічних цілей фіскальної консолідації.

З огляду на важливість інституту фіскальної консолідації у процесі її запровадження окреслено діапазон принципів, на яких має базуватися його побудова. До них належать:

- незалежність. Передбачає не тільки політичну незалежність інституту і наявність можливостей для його аполітичної діяльності, а й невторчання урядових органів у роботу цієї установи;

- довгостроковий характер існування. Забезпечення умов з боку уряду щодо тривалого функціонування інституту з метою проведення якісного аналізу фіскальної ситуації у країні та обґрунтування цілей фіскальної консолідації;

– впливовість. Виконання визначених завдань у довгостроковому періоді з метою взяття урядом до уваги рекомендацій інституту фіскальної консолідації та контроль за виконанням урядом законодавчих норм сучасної політики фіскальної консолідації;

– структура. Передбачає, що склад інституту фіскальної консолідації має бути представлений експертами з різних сфер діяльності, аналітиками фінансового сектору, політичними екс-діячами та науковцями.

Систематизація світового досвіду запровадження фіскальної консолідації дала змогу сформуванню комплексний алгоритм інструментів для вітчизняної економіки в системі фіскальних дій уряду України.

У процесі дослідження оцінки різноманітних варіантів управління фіскальною консолідацією і для прийняття вмотивованих рішень щодо використання її інструментів запропоновано модельний інструментарій на основі регресійного моделювання й експоненційного згладжування. Розрахунки, проведені за допомогою регресійно-кореляційного аналізу, підтвердили вплив на державний борг податкових і бюджетних інструментів фіскальної консолідації. З'ясовано, що між загальною сумою державного боргу, податком на додану вартість, податком на доходи фізичних осіб, видатками на загальнодержавні функції, на охорону навколишнього середовища, житлово-комунальне господарство, охорону здоров'я та освіту існує тісний кореляційний зв'язок. Доцільність врахування цих показників у подальшому моделюванні аргументовано значеннями коефіцієнта кореляції.

В дисертації побудовано регресійну модель прогнозу загальної суми державного боргу (рис. 1).

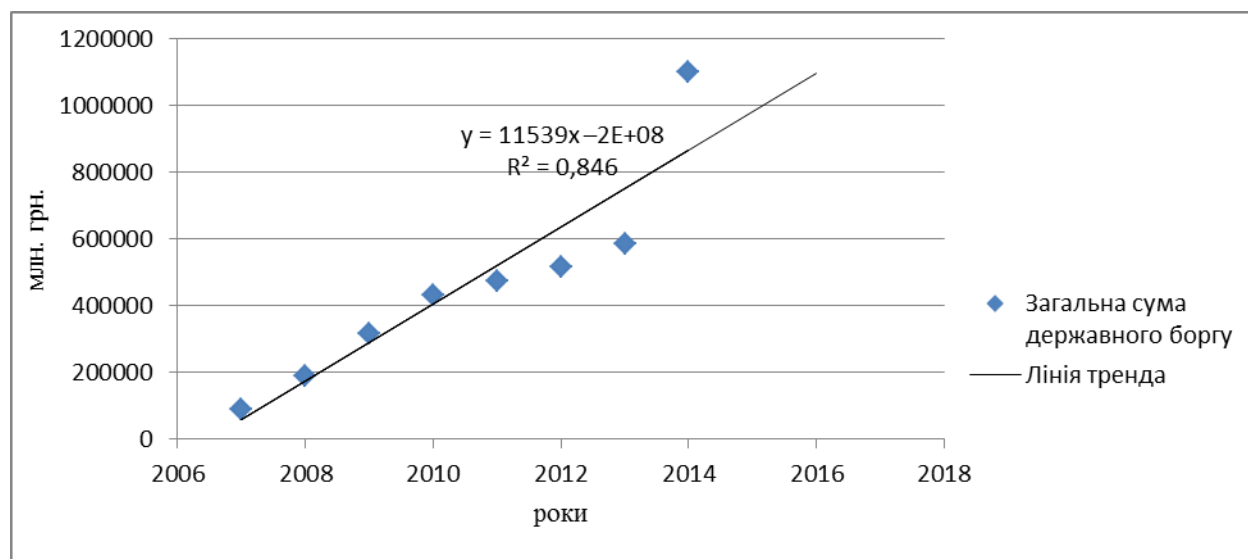

Рис. 1. Рівняння лінійного тренда для загальної суми державного боргу України.

При запровадженні політики фіскальної консолідації в Україні запропоновано використовувати економіко-математичну модель на основі лагового регресійного рівняння, параметри якого обчислено за

статистичними даними щодо суми загального державного боргу і податкових надходжень до бюджету в розрізі ПДВ, податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств.

Встановлено, що застосування моделі прогнозування державного боргу матиме такі позитивні наслідки: запровадження фіскальної консолідації у період після зростання державного боргу та дефіциту державного бюджету; можливість розробки тактичних і стратегічних цілей фіскальної консолідації відповідно до ситуації, що складається в національній економіці; покращення показників боргової й бюджетної безпеки. Такий підхід дасть змогу проводити якісне управління фіскальною консолідацією під час структурних змін у бюджетній політиці.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і подано нове вирішення наукового завдання, яке полягає в дослідженні теоретико-методологічних засад функціонування фіскальної консолідації, розкритті її ролі у процесі аналізу державного боргу країни та розробленні рекомендацій щодо запровадження фіскальної консолідації на практиці. Основними науково-теоретичними і практичними результатами дослідження є такі:

1. В сучасних умовах національної економіки, яка перебуває у динамічному розвитку та зазнає впливу глобалізаційних трансформацій, з'являються невідповідності, пов'язані зі зростанням величини державного боргу і бюджетного дефіциту. За таких обставин уряд країни вибудовує нову політику, спрямовану на зменшення цих показників. За допомогою теоретико-методологічного інструментарію фінансової науки розкрито сутність фіскальної консолідації, представлені як політики уряду, спрямовані на зменшення державного боргу й бюджетного дефіциту. Уточнено її трактування з конкретизацією інструментів, за допомогою яких вона реалізується на термін до 5 років. У результаті систематизації теоретичних концепцій фіскальної консолідації та урахування тенденцій сучасного стану економіки запропоновано власний підхід до трактування поняття «довгострокова фіскальна консолідація». Він полягає в тому, що таку консолідацію слід розуміти як довгострокові дії уряду терміном реалізації від 5 до 10 років, метою яких є приведення суми державного боргу до рівня 40% валового внутрішнього продукту. Це уточнення дає змогу враховувати особливості національної економіки. Для визначення характерних ознак довгострокової фіскальної консолідації у дослідженні акцентується на терміні її застосування, умові, за якої відбувається впровадження в дію, та кінцевому результату. Водночас доведено, що застосування фіскальної консолідації у перші роки призводить до спаду в економіці, а в довгостроковій перспективі – до зростання добробуту держави.

2. У процесі проведеного дослідження встановлено, що фіскальна консолідація використовує два інструменти: податковий і бюджетний. Інструмент податкового впливу зорієнтований на збільшення податкових

ставок, розширення бази оподаткування та використання податкових пільг. Бюджетний інструмент передбачає оптимізацію видатків державного бюджету. Обґрунтовано, що застосування бюджетного інструменту під час боргової кризи дає змогу більш ефективно вирішити проблему державного боргу і мінімізувати негативні наслідки для економіки. У середньостроковому періоді його застосування веде до економічного підйому. Податковий інструмент є менш ефективним та може спровокувати посилення рецесії економіки. Досліджено, що з метою збалансування дії фіскальних інструментів уряду доцільно розраховувати мультиплікатори фіскальної консолідації. З'ясовано, що ці показники представлені у формі мультиплікатора доходів і видатків. Наголошено, що в процесі запровадження фіскальної консолідації з метою послаблення негативних впливів її інструментів уряду доцільно проводити системні реформи в секторах, де активізуються податкові й бюджетні інструменти.

3. З'ясовано, що державний борг країни є перманентним явищем у національній економіці. Результати емпіричних досліджень за 2007–2013 рр. підтверджують, що сума наявного боргу не становить загрози для державних фінансів. Системний аналіз тенденцій цього показника свідчить, що у 2014 р. відбувається значне його зростання, внаслідок чого індикатор відношення державного боргу до ВВП перевищує нормативне значення. Для уникнення в майбутньому збільшення боргового навантаження на економіку запропоновано ввести в практику довгострокову фіскальну консолідацію. Доцільність запровадження такого виду консолідації обґрунтована наявністю проблем в економіці та зростанням впливу глобальних потрясінь. Визначено, що принциповою рисою запозичень, які здійснює уряд, є їхня орієнтація на внутрішній ринок фінансових ресурсів.

4. Аналіз оцінки державного бюджету показує, що його сума за досліджуваний період виявляє тенденцію до зростання. Встановлено, що індикатор бюджетної безпеки починаючи з 2012 р. перевищує нормативне значення. Така ситуація слугує причиною для запровадження фіскальної консолідації довгострокового типу. Це дасть змогу в майбутньому врегулювати проблему бюджетного дефіциту. З'ясовано, що для проведення аналізу бюджетних параметрів за умови впровадження фіскальної консолідації доцільно проводити оцінювання бюджетного дефіциту мінімум за 5 років. Це допоможе виявити якість дії інструментів фіскальної консолідації та підтвердити або спростувати необхідність її застосування урядом країни.

5. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що принциповою рисою державного боргу країни і дефіциту державного бюджету є їхня тенденція до збільшення. Як наслідок формується негативна спрямованість індикаторів боргової та бюджетної безпеки. На основі проведеного дослідження інструментів фіскальної консолідації виявлено, що податкові інструменти діють ефективно, формуючи значну дохідну базу бюджету. Аналіз бюджетних інструментів показав, що уряд не проводить

заходів, спрямованих на зменшення видатків за допомогою таких інструментів. На фоні зростання показників фіскальної консолідації та дисбалансу в реалізації фіскальних інструментів доведено, що уряд України не вдається до запровадження такої політики. На цій основі наголошено, що успішна реалізація фіскальної консолідації потребує застосування податкових і бюджетних інструментів, яке передбачає їхнє органічне поєднання та балансування у зрізі сучасних умов господарювання. У роботі визначено умови, на які доцільно звернути увагу уряду в процесі запровадження фіскальної консолідації. Доведено, що їхнє врахування сприятиме реалізації стратегічних цілей фіскальної консолідації.

6. З урахуванням міжнародного досвіду окреслено певні напрями імплементації застосування фіскальної консолідації. До них належать: розробка довгострокових планів фіскальної консолідації, що дасть змогу враховувати зміни в економічному житті країни; формування показників, які слугують орієнтирами в процесі аналізу результатів поточної роботи й ефективності дій уряду у сфері фіскальної консолідації; орієнтація у застосуванні видаткового фіскального інструменту (податковий інструмент використовується для підтримки окреслених тактичних цілей); реалізація реформ у сферах дії фіскальних інструментів з метою зменшення їхнього негативного впливу на економічне та соціальне становище.

7. Під час запровадження фіскальної консолідації рекомендовано дотримуватися фіскальних правил, які складено у формі вимог щодо її реалізації. З'ясовано, що при дотриманні цих правил вирішуються завдання, пов'язані з покращенням роботи вмонтованих в економіку стабілізаторів та забезпеченням боргової стійкості у країні. Визначено, що для отримання результату в процесі запровадження фіскальної консолідації ефективним є введення незалежних фіскальних органів. Ці органи виконуватимуть такі функції: складення об'єктивних макроекономічних прогнозів; визначення вартості ініціатив уряду у сфері фіскальної консолідації; аналіз стійкості фіскальної консолідації; надання нормативних рекомендацій у сфері бюджетної політики.

8. З огляду на потребу в пошуку напрямів удосконалення управління фіскальною консолідацією запропоновано застосовувати метод регресійно-кореляційного аналізу та метод експоненційного згладжування, за допомогою яких можна спрогнозувати майбутню суму державного боргу. Доведено, що при застосуванні економетричної моделі існує можливість здійснення ефективного управління фіскальною консолідацією в сучасних умовах господарювання. Визначено позитивні наслідки, яких можна очікувати в результаті застосування економіко-математичного моделювання фіскальної консолідації на практиці.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Крупей О. М. Проблеми обслуговування державного боргу України / О. М. Крупей // Науковий вісник Чернівецького національного університету. – 2010. – Вип. 495. – С. 158–162 (0,4 друк. арк.).
2. Крупей О. М. Фіскальна консолідація як складова боргової політики України / О. М. Крупей // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2011. – Вип. III (43). – С. 327–332 (0,3 друк. арк.).
3. Крупей О. М. Структура державного боргу України в сучасних умовах / О. М. Крупей // Науковий вісник Чернівецького національного університету. – 2012. – Вип. 610 – 611. – С. 120–124 (0,4 друк. арк.).
4. Крупей О. М. Інструменти фіскальної консолідації / О. М. Крупей // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 10. – С. 80–84 (0,6 друк. арк.).
5. Крупей О. М. Світова практика застосування політики фіскальної консолідації [Електронний ресурс] / О. М. Крупей // Ефективна економіка. – 2015. – № 5. – Режим доступу до журн. : <http://www.economy.nayka.com.ua> (0,6 друк. арк.).
6. Крупей О. М. Формування та реалізація боргової політики України / О. М. Крупей // Теорія та практика застосування фінансових інструментів соціально-економічного розвитку України : моногр. / за ред. П. О. Нікіфорова і Н. Р. Швець. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2011. – С. 89–100 (0,5 друк. арк.).
7. Krupей О. М. The institutionalization of fiscal consolidation / О. М. Krupей, М. А. Glavitskyu // European Applied Sciences. – 2013. – № 4. – Р. 100–102 (особистий внесок автора: визначено поняття фіскальних правил) (0,3 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. Крупей О. М. “Правила гри” в умовах державного боргу / О. М. Крупей // Суперечності та тенденції сучасної економічної динаміки : матеріали I-ї Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспір. та молодих учених (IC YESS 2012), (м. Чернівці, 19 – 21 квіт. 2012 р.). – Чернівці : ЧНУ, 2012. – С. 41–42 (0,15 друк. арк.).
9. Крупей О. М. Оцінка формування державного боргу / О. М. Крупей // Актуальні питання сучасної економіки : зб. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Одеса, 28–29 верес. 2012 р.) / ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». – Одеса : ЦЕДР, 2012. – С. 115–117 (0,15 друк. арк.).

10. Крупей О. М. Джерела формування державного боргу України / О. М. Крупей // Економіка та управління: проблеми науки та практики : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Львів, 28–29 верес. 2012 р.) / Громад. орг-ція «Львівська економічна фундація». – Львів : ЛЕФ, 2012. – С. 29–30 (0,19 друк. арк.).

11. Крупей О. М. “Фінансова дисципліна” фіскальної консолідації / О. М. Крупей // Економіка в контексті глобальних перетворень суспільного розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Дніпропетровськ, 10–11 трав. 2013 р.) : у 2 ч. Ч. 2. – Дніпропетровськ : НО «Перспектива», 2013. – С. 136–138 (0,15 друк. арк.).

12. Крупей О. М. Фіскальна консолідація в новітніх проблемах розвитку країн / О. М. Крупей // Проблеми фінансово-економічного та соціального розвитку країн : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 5–6 верес. 2014 р.). – К. : ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. – С. 22–24 (0,15 друк. арк.).

13. Krupei O. M. Fiscal consolidation in the conditions of globalization transformations / O. M. Krupei // The First International Conference on Eurasian scientific development, (Vienna, April 11, 2014). – «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2014. – P. 386–389 (0,21 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Крупей О. М. Фіскальна консолідація: інструменти і перспективи запровадження в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08. – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2015.

У дисертаційній роботі здійснено науково-теоретичне обґрунтування, проведено оцінювання та запропоновано напрями застосування фіскальної консолідації. Узагальнено й уточнено підходи до визначення сутності фіскальної консолідації, розкрито зміст довгострокової фіскальної консолідації та обґрунтовано інструменти її реалізації у вітчизняній економіці.

Дано оцінку податкових і бюджетних інструментів фіскальної консолідації, визначено поняття фіскального мультиплікатора та проведено аналіз бюджетної й боргової стійкості. Виявлено тенденції показників фіскальної консолідації.

Вивчено зарубіжний досвід і запропоновано можливі шляхи його імплементації в Україні. Зроблено прогноз майбутньої суми державного боргу та побудовано модель, яка допоможе здійснювати ефективне управління фіскальною консолідацією у процесі її запровадження урядом.

Ключові слова: фіскальна консолідація, довгострокова фіскальна консолідація, бюджетна безпека, боргова безпека, фіскальний

мультиплікатор, мультиплікатор доходів, мультиплікатор видатків, фіскальна тактика, фіскальна стратегія.

АННОТАЦІЯ

Крупей А. М. Фіскальна консолідація: інструменти і перспективи впровадження в Україні. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08. – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет, Тернополь, 2015.

В диссертационной работе осуществлено научно-теоретическое обоснование, проведена оценка и предложены направления применения фискальной консолидации. Обобщены и уточнены подходы к определению сущности фискальной консолидации, раскрыто содержание долгосрочной фискальной консолидации и обосновано инструменты ее реализации в отечественной экономике.

Дана оценка налоговым и бюджетным инструментам фискальной консолидации, определено понятие фискального мультипликатора и проведен анализ бюджетной и долговой устойчивости. Выявлены тенденции показателей фискальной консолидации.

Отмечено, что при дефиците бюджетных средств государство осуществляет заимствования на внутреннем и внешнем рынках. Указано, что из-за разрыва в доходных источниках и расходах возникает задолженность, постепенный рост которой формирует значительную сумму государственного долга. Для урегулирования бюджетного дефицита и уменьшения государственного долга обоснована необходимость внедрения фискальной консолидации.

Обнаружено, что в процессе исследования фискальной консолидации возникает феномен “обманчивого видения” фискальной консолидации. Отмечено, что данное явление демонстрирует уменьшение государственного долга или бюджетного дефицита в период их исследования, однако такое уменьшение происходит не за счет действия инструментов фискальной консолидации, а в результате воздействия внешних или внутренних факторов на указанные показатели.

Доказано, что инструмент налогового воздействия ориентирован на увеличение налоговых ставок и расширение базы налогообложения. Обосновано, что бюджетный инструмент представляет собой оптимизацию расходов государственного бюджета.

На основе теоретических исследований установлено, что оптимальным инструментом является расходный, поскольку он осуществляет минимальное негативное влияние на экономику. При этом уточнено, что использование данного инструмента сопровождается реформами, которые внедряются с целью замедления экономического спада и предусматривают рост в долгосрочном периоде. Для определения результатов влияния фискальной

консолидации на государственный долг и бюджетный дефицит исследованы условия ее внедрения. Рассмотрено фискальную тактику и фискальную стратегию.

Установлено, что показатель государственного долга носит хронический характер и является перманентным явлением для экономики Украины. С целью выявления возможных спадов экономики и ее несостоятельности предложено обслуживать государственный долг для проведения его оценки. С помощью эмпирических исследований определено, что сумма имеющегося государственного долга не несет угрозы для государственных финансов. На основе проведенных расчетов показано состав и динамику государственного долга Украины. Осуществлена оценка бюджетной безопасности, результаты которой показали, что сумма бюджетного дефицита не достигла критического значения для отечественной экономики, а показатели бюджетной безопасности соответствуют нормативным значениям, что свидетельствует об устойчивости государственных финансов.

С учетом международного опыта обозначены определенные направления имплементации применения фискальной консолидации. К ним отнесены: разработка долгосрочных планов фискальной консолидации, что поможет учитывать изменения в экономической жизни страны; формирование показателей, служащих ориентирами для того, чтобы анализировать результаты текущей работы и эффективность действий правительства в сфере фискальной консолидации.

Сделан прогноз будущей суммы государственного долга и предложена модель, которая поможет осуществлять эффективное управление фискальной консолидацией в процессе ее внедрения правительством.

Ключевые слова: фискальная консолидация, долгосрочная фискальная консолидация, бюджетная безопасность, долговая безопасность, фискальный мультипликатор, мультипликатор доходов, мультипликатор расходов, фискальная тактика, фискальная стратегия.

ABSTRACT

Krupei O. M. Fiscal consolidation: Tools and Prospects of Introduction in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for obtaining scientific degree of candidate of economic sciences on the specialty – 08.00.08. – currency, finance and credit. – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2015.

A scientific-theoretical ground is carried out in dissertation work, an estimation is conducted and directions of application of fiscal consolidation are offered. The approaches to defining the essence of fiscal consolidation are summarized and specified. As a result of systematization of theoretical conceptions of fiscal consolidation and by the account of tendencies of the modern state of economy, the own approach is offered to interpreting the concept of long-term

fiscal consolidation, grounded instruments of its realization in a domestic economy.

An estimation is in-process given to the tax and budgetary instruments of fiscal consolidation, the fiscal multiplier concept is defined, the analysis of budgetary and promissory firmness is conducted. The tendencies of indexes of fiscal consolidation are educed.

The analysis of foreign experience is conducted and the possible ways of his implementation are offered in Ukraine. The forecast of future public debt and the model that helps make efficient management of fiscal consolidation in the process of introducing government.

It is determined to obtain the result that the process of fiscal consolidation is the introduction of effective independent fiscal agencies that conduct tax and fiscal policies in accordance with their powers.

Key words: fiscal consolidation, long-term fiscal consolidation, budgetary safety, debt security, fiscal multiplier, income multiplier, expenditure multiplier, fiscal tactics, fiscal strategy.